

**ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ
ТА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ
В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ
НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

Матеріали
VII Міжнародної науково-практичної конференції
(28 жовтня 2014 р., м.Київ)

Частина 1

Київ - 2014

УДК 377
ББК 74.212
А 43

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України
(протокол № 8 від 4 листопада 2014 року)

Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. – Ч. 1 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. - К. : ІПК ДСЗУ, 2014. – 218 с.

Актуальные проблемы профессиональной ориентации и профессионального обучения населения в условиях социально-экономической нестабильности : материалы VII Международной научно-практической конференции (28 октября 2014 г., г. Киев) : в 2 ч. – Ч. 1/ сост. : Л.Н. Капченко, С.А. Тарасюк, Л.Г. Авдеев и др. - К. : ИПК ДСЗУ, 2014. – 218 с.

ISBN 978-617-649-031-9

Збірник підготовлено за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції. У наукових статтях розглянуто теоретико-методологічні та організаційно-методичні аспекти професійної орієнтації і професійного навчання населення, а також шляхи вдосконалення профорієнтаційної роботи та професійного навчання в умовах сучасного ринку праці.

Для науковців, педагогічних працівників професійно-технічних і вищих навчальних закладів, студентів, магістрантів, аспірантів, спеціалістів державної служби зайнятості та інших фахівців, які цікавляться проблемами професійної орієнтації та професійного навчання незайнятого населення.

УДК 377
ББК 74.212

ISBN 978-617-649-031-9

© Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України (ІПК ДСЗУ), 2014

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ В УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО НАПРЯМУ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Статтю присвячено визначенню педагогічних засобів забезпечення професійного самовизначення учнів старших класів в умовах суспільно-гуманітарного напрям профільного навчання.

Ключові слова: професійне самовизначення, учні старших класів, суспільно-гуманітарний напрям профільного навчання.

Постановка проблеми. Тенденції сучасних глобальних соціально-економічних перетворень і пов'язані з ними зміни у сучасному ринку праці вимагають нових підходів до забезпечення шкільної професійної орієнтації, завданням якої стає підготовка молоді не тільки до вибору професії, досягненню успіху у обраній професійній діяльності, але й формування передумов для здатності швидко адаптуватися до динамічного виробництва, легко переходити від одного виду праці до іншого, спрямованості на безперервне самовдосконалення впродовж життя.

Вихідні передумови. Питання наукового забезпечення професійної орієнтації учнівської молоді отримали висвітлення в працях Л. Божович Л. Голомшток, Л. Йовайши, Є. Климова, А. Маркової, О. Мельника, Л. Мітіної, Є. Павлютенкова, М. Пряжнікова, В. Сидоренка, В. Синявського, М. Тименка, О. Федоришина, С. Чистякової, Б. Янцура та ін., які визначили методологічні підходи, мету, завдання, зміст цього процесу та засоби його реалізації.

Нормативною базою для вирішення проблеми активізації підготовки учнівської молоді до професійно-трудової діяльності в Україні є: Закон України "Про освіту"; Положення про організацію професійної орієнтації населення (затверджено наказом Міністерства праці України, Міністерства освіти України та Міністерства соціального захисту населення України №27/169/79 від 31.05.1995 р., із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства праці та соціальної політики №375/692 від 10.10.2006); Концепція державної системи професійної орієнтації населення (затверджено постановою Кабінету Міністрів України №842 від 17 вересня 2008 р.); Положення про освітній округ (затверджено постановою Кабінету Міністрів України №777 від 27 серпня 2010 р.); Нова редакції Концепції профільного навчання у старшій школі (затверджені наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №854 від 11 вересня 2009 р.); Основні орієнтири виховання учнів 1-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України (затверджені наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1243 від 31 жовтня 2011 р.) та інші законодавчі, нормативні і методичні документи з питань професійної орієнтації молоді, яка навчається.

Відповідно до означених вище нормативних документів старша школа повинна не тільки забезпечувати предметну підготовку, а й створити

сприятливі умови для формування готовності старшокласників до професійного самовизначення, відповідно до інтересів, бажань і можливостей особистості, сприяти формуванню індивідуальної освітньої траєкторії школярів, орієнтувати на усвідомлений та відповідальний вибір майбутньої професії.

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення змісту і педагогічних засобів забезпечення професійного самовизначення учнів старших класів в умовах суспільно-гуманітарного напрямку профільного навчання.

Виклад основного тексту та результатів дослідження. У радянській і пострадянській психології і педагогіці накопичений багатий досвід дослідження проблеми професійного самовизначення. Методологічні основи психологічного підходу до проблеми самовизначення людини були закладені С. Рубінштейном. Згадана проблема розглядалася ним у контексті проблеми детермінації в межах сформульованого ним принципу – зовнішні причини діють, переломлюючись через внутрішні умови. У цьому контексті самовизначення виступає як самодетермінація, на відміну від зовнішньої детермінації; в понятті самовизначення, таким чином, виражається активна природа “внутрішніх умов”, вірність собі, а не одностороннє підпорядкування зовнішньому.

Культурно-історичну сутність проблеми професійного самовизначення у своїх роботах розкрив М. Пряжников, підкреслюючи нерозривний зв'язок професійного самовизначення із самореалізацією людини в інших важливих сферах життя, він наголошує: “сутністю професійного самовизначення є самостійне й усвідомлене знаходження смислів виконуваної роботи й всієї життєдіяльності в конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації” [4].

Узагальнюючи проведений дослідниками аналіз професійного становлення особистості, Е. Зеєр виділив такі основні складові цього процесу:

1) професійне самовизначення це вибіркове ставлення індивіда до світу професій у цілому й до конкретної обраної професії;

2) ядром професійного самовизначення є усвідомлений вибір професії з урахуванням своїх особливостей і вимог професійної діяльності й соціально-економічних умов.

3) професійне самовизначення здійснюється впродовж всього професійного життя (особистість постійно рефлексує, переосмислює своє професійне буття і самостверджується в професії);

4) актуалізація професійного самовизначення особистості ініціюється різного роду подіями, такими як закінчення загальноосвітньої школи, професійного навчального закладу, підвищення кваліфікації, зміна місця проживання, атестація, звільнення з роботи й ін.;

5) професійне самовизначення є важливою характеристикою соціально-психологічної зрілості особистості, її потреби в самореалізації й самоактуалізації [1].

Запропонований О. Мельником принцип активного професійного орієнтування учнів розширює розуміння сутності професійного самовизначення особистості, він розкриває значущість і незавершеність його прикінцевого процесу – самовдосконалення, акцентуючи увагу на його нескінченності і домінуванні. В основі сутності принципу активного професійного орієнтування особистості лежить перехід від зовнішнього контролю й об'єктивно заданих норм, правил і приписів до особистісної та професійної самовимогливості [3].

Таким чином змістом підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах суспільно-гуманітарного напрямку профільного навчання має бути: виховання в учнів ставлення до себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, усвідомлення своєї індивідуальної неповторності, відповідальності та впевненості у досягненні майбутнього професійного успіху; активізацію процесів самопізнання, самооцінки та актуалізацію потреби у самовдосконаленні; формування системи знань учнів про зміст та структуру світу професій, сучасні вимоги соціального середовища до фахівців на ринку праці та, специфіку профільного навчання як першого кроку до оволодіння обраною професією, стратегію і тактику реалізації визначених напрямів власного кар'єрного зростання у майбутньому; ознайомлення учнів із способами і прийомами прийняття обґрунтованих рішень про вибір майбутнього майбутньої професії, забезпечення їх практичним досвідом пошуку необхідної інформації для розробки або ж удосконалення індивідуальної освітньої траєкторії та стратегії професійного зростання у майбутньому.

Сутність і особливості проблеми підготовки учнів старших класів до професійного самовизначення в умовах суспільно-гуманітарного напрямку профільного навчання, полягає у формуванні комунікативної компетенції особистості, що базується на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях тощо. Цей напрямок сприяє створенню умов для свідомої орієнтації учнів у сучасному суспільстві, формуванню у них відповідної активної соціальної та громадянської позиції, підвищенню рівня культури спілкування і діяльності, для сприяння їх активному включенню в соціально-політичне та економічне життя суспільства, свідомому вибору та підготовці до майбутньої професійної діяльності.

Через зміст суспільно-гуманітарного напрямку профільного навчання розкривається сутність соціальних явищ і процесів, що відбуваються в ході історичного розвитку людства загалом і українського народу зокрема.

Основні навчальні профілі суспільно-гуманітарного напрямку профільного навчання: історичний, правовий, філософський, економічний.

Під педагогічними засобами ми розуміємо різноманітну урочну та позаурочну предметну-перетворювальну діяльність учнів старших класів, до

якої вони залучаються з метою підвищення ефективності формування їхньої готовності до професійного самовизначення.

Нами були відібрані наступні педагогічні засоби:

1) курс профорієнтаційного спрямування “Побудова кар’єри для учнів” 10–11-х класів;

2) наповнення профорієнтаційним змістом урочної та позаурочної предметно-перетворювальної діяльності учнів.

3) комплекс професіографічно-дослідницьких завдань;

4) професійні випробування у формі проектних робіт;

5) проведення вечорів, круглих столів тощо;

6) зустрічі з випускниками навчального закладу, які б знайомили з обраними ними професіями;

7) екскурсії на підприємства, до Державної служби зайнятості населення та ін.

1. Курс профорієнтаційного спрямування “Побудова кар’єри” для учнів 10-11-х класів.

Курс складається із трьох модулів. Перший модуль, для 10 класу, “Професійний успіх: стратегія руху”. (35 год.), другий модуль, для 11 класу, “Професійний успіх: проект діяльності”.(9 год.) і додатковий модуля “Мій психологічний портрет” (7 практичних робіт). Якщо перший модуль націлений на допомогу старшокласникам у виборі професії, другий доповнює його в плані підготовки учнів до вибору виду економічної діяльності (відкриття власної справи, робота в державній установі робота за наймом у приватній організації). Метою додаткового модуля “Мій психологічний портрет” (7 практичних робіт) є розширення уявлення старшокласників про способи самооцінювання і самовдосконалення відносно вимог обраної професії.

Програма модулю “Професійний успіх: стратегія руху” складається з пояснювальної записки і таких розділів:

- навчальний матеріал, який включає знання, вміння і навички з основ побудови професійної кар’єри учнями 11 класів;

- орієнтовні критерії оцінювання підготовленості учня до професійного самовизначення;

- перелік рекомендованої літератури;

- орієнтовний зміст „Щоденника вибору майбутньої професії”.

Головними компонентами навчального матеріалу, який включає знання, вміння і навички з основ побудови кар’єри учнями 10 класів є три розділа: світ професій, що поєднує у собі знання про види професійної діяльності та їх вимоги до людини; образ “Я”, який поєднує у собі знання про індивідуально-психологічні особливості учня, його можливості і домагання, напрями самовдосконалення до рівня вимог обраної професії; технологія побудови

кар'єри, яка поєднує у собі знання правил вибору учнем майбутньої професії, його уміння складати та корегувати індивідуальну освітню траєкторію, аналізувати суперечності і уникати усталених помилок.

Такі обов'язкові складові курсу, як “Робочий зошит старшокласника”, “Щоденник вибору професії” допоможуть викладачу курсу супроводжувати процес професійного визначення старшокласників. Наприклад, “Щоденник вибору учнем майбутньої професії” складається з 7 розділів:

1. Моє резюме. Розділ складається з тих самих блоків, що і резюме при прийомі на роботу і є першим досвідом його написання (прізвище, ім'я, по батькові; дата народження; адреса, телефон; освіта; ціль; досвід роботи; додаткова інформація; рекомендації).

2. Мої поточні цілі, плани і аналіз виконання. На початку кожного місяця учень:

- ставить перед собою цілі, які стосуються підготовки до вступу до професійного навчального закладу або підготовки до успішної діяльності за обраною професією (це може бути: підвищення досягнень у навчанні; опанування необхідними навичками; виховання рис характеру тощо);

- складає план дій, спрямованих на досягнення поставленої цілі, визначає очікувані труднощі.

В кінці кожного місяця учень робить письмовий аналіз своєї діяльності та її результатів (рівень досягнення цілей, вирішення завдань; труднощі, які я не очікував; мої дії та вчинки, що заслуговують уваги).

3. Мої роботи. Цей розділ містить перелік і опис основних форм і напрямів навчальної і творчої активності учня: факультативи, які відвідує учень, позашкільні гуртки, наукові роботи по Малій академії наук “Дослідник”, власні наукові, культурні роботи, проекти тощо. В ньому відображені як напрям активності так і інформація про регулярність занять (епізодично, системно), їхню тривалість занять і результативність.

У звіті про участь у проекті відображено: назва проекту; цілі проекту; особисті цілі учня у проекті; стислий опис проекту; учасники проекту; результати проекту; місце проекту в навчальному процесі (де можна використовувати створений під час реалізації проекту матеріал); чого учень навчився під час роботи над проектом.

4. Мої досягнення. Результати навчальних досягнень учня (успішність), перемоги в олімпіадах, різних конкурсах, змаганнях тощо.

5. Відзиви, рекомендації і консультації. Характеристики ставлення учня до різних видів діяльності, які надають учню класний керівник, вчителі, педагоги позашкільних закладів, керівники спортивних секцій, батьки тощо. Рекомендації психолога щодо вибору професії і самовдосконалення. Зауваження лікаря щодо обмежень при виборі професії і шляхів зміцнення здоров'я.

6. Важлива інформація. Інформація, яку здобув сам учень і яка стосується побудови його освітньої траєкторії, професійного плану, або розвитку особистісних якостей.

7. Результати виконання. Виконання письмових практичних робіт учня на уроці і самостійних робіт учня при вивченні курсу “Побудова кар’єри”.

Модуль “Професійний успіх: проект діяльності” доповнює перший модуль в плані підготовки учнів до вибору виду економічної діяльності (відкриття власної справи, робота в державній установі робота за наймом у приватній організації). Ще одною особливістю модулю є використання методу проектів, якій є одним з небагатьох педагогічних технологій, що забезпечують формування такої стратегічної характеристики особистості, як її суб’єктність. У роботі над своїми проектами учні використовують знання, отримані як на уроках, в рамках курсу “Побудова кар’єри”, так і самостійно.

Додатковий модуль “Мій психологічний портрет”. Модуль містить 7 практичних робіт, з вивчення індивідуально-психологічних особливостей учнів. На основі результатів виконання усіх 7 практичних робіт учень виконує творче домашнє завдання “Мій психологічний портрет”. У такій роботі учні зможуть узагальнити отримані показники, висловити свою згоду чи незгоду з ними, пов’язати їх із своїми самоспостереженнями, зробити висновки щодо свого самовдосконалення.

2. *Наповнення профорієнтаційним змістом урочної та позаурочної предметно-перетворювальної діяльності учнів.* Усі дисципліни суспільно-гуманітарного циклу дають значні можливості для знайомства учнів із світом професій, суспільним поділом праці, характером виробництва і виробничих відносин. При цьому ці та інші елементи профорієнтації включаються у загальну канву уроку, не порушуючи його структури і змісту.

3. *Комплекс професіографічно-дослідницьких завдань.* Комплекс професіографічно-дослідницьких завдань є засобом, який суттєво підвищує ефективність формування готовності старшокласників до професійного самовизначення, оскільки лише на основі систематичного вивчення професії, її змісту, технології і всіх суттєвих умов конкретної професійної діяльності – технічних, соціальних, психологічних, економічних, гігієнічних, медичних, кліматичних, можливо будувати її характеристики і класифікації.

4. *Професійні випробування у формі проектних робіт.* Професійні випробування у формі проектних робіт передбачають виконання старшокласниками певних проєктів (індивідуальних, групових, колективних). Такі проєкти охоплюють діяльність учнів від формулювання мети й економічної доцільності до презентації виготовленого продукту. Акцент при виконанні проєкту перенесено на самостійну й активну діяльність старшокласників. Результатом навчання стає вже не засвоєння знань, вмінь і навичок, а формування основних способів діяльності, які забезпечують успіх практичної діяльності.

5. *Проведення вечорів, круглих столів суттєво активізують пізнавальні і професійні інтереси учнів.* Найбільш ефективними, на нашу думку є наступні заходи:

- тематичні вечори, які організують учителі окремих предметів суспільно-гуманітарного циклу на профорієнтаційну тематику;
- профінформаційні круглі столи для старшокласників та їх батьків з окремих аспектів профорієнтації з участю спеціалістів окремих галузей: медичних працівників, психологів-консультантів, представників виробництва тощо;
- конкурси, вистави, окремі сцени профорієнтаційного змісту, за допомогою яких показано життя людей праці, специфічні трудові операції з окремих професій тощо.
- зустрічі з випускниками навчального закладу, які б знайомили з обраними ними професіями. Такі зустрічі можна проводитися у формі годин класного керівника або загальношкільних вечорів-зустрічей з випускниками школи які мають бути традиційними.
- екскурсія на підприємства – це форма профорієнтаційної роботи, яка вимагає від викладача суспільно-гуманітарного циклу або класного керівника значної попередньої підготовчої роботи спрямованої на підготовку учнів до аналізу отриманої в ході екскурсії інформації.

Висновки, перспективи подальшого пошуку з означеної проблеми. Таким чином, сучасними дослідниками проблем шкільної профорієнтації професійне самовизначення розуміється не як єдиний акт вибору професії, а як тривалий процес розвитку особистості, що передбачає внутрішню активність людини у формуванні перспективи особистісного професійного становлення, проектуванні стратегії руху до професії, тобто передбачає наявність такої стратегічної характеристики особистості, як її суб'єктність.

Нами були відібрані наступні педагогічні засоби забезпечення професійного самовизначення учнів старших класів в умовах суспільно-гуманітарного напрямку профільного навчання: курс профорієнтаційного спрямування "Побудова кар'єри" для учнів 10–11-х класів, зміст якого слугує системоутворюючою основою для реалізації сукупності організаційно-педагогічних умов спільної діяльності суб'єктів профорієнтаційної роботи у середній загальноосвітній школі; наповнення профорієнтаційним змістом урочної та позаурочної предметно-перетворювальної діяльності учнів; комплекс професіографічно-дослідницьких завдань; професійні випробування у формі проектних робіт; проведення вечорів, круглих столів тощо; зустрічі з випускниками навчального закладу; екскурсії на підприємства.

Перспективним вважаємо вивчення: теоретичних і методичних засад забезпечення професійного самовизначення учнів старших класів в умовах суспільно-гуманітарного напрямку профільного навчання у процесі вивчення профільних початкових предметів і в позаурочній діяльності різних навчальних

профілів суспільно-гуманітарного напрямку профільного навчання: історичного, правового, філософського, економічного.

Список використаних джерел

1. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учеб. пособие [для студентов вузов] / Э. Ф. Зеер. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 194 с.
2. Маркова А.К. Психология профессионализма / А. К Маркова. – М., 1996. – 308 с.
3. Мельник О.В. Принцип активного професійного орієнтування учнів / О. В. Мельник // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць / [ред. колег. О. В Сухомлинська, І. Д. Бех та ін.]. – К.: Інститут проблем виховання АПН України, 2009 – Вип. 13. – Кн. 2 – С. 299 – 308.
4. Пряжникова Е.Ю. Размышления о профессиональном самоопределении молодёжи / Е. Ю. Пряжникова, Н. С. Пряжников // Вестник практической психологии образования. – 2007. – №3. – С. 42 – 45.